

Te mana o te PTPA i ni'a i te fenua i P?r?netia. Te 'ohipa mana'o-'orehia, te fa'arahira'a t?mau 'e te ta'a'?ra'a o te fa'aterera'a hau.

'Ua ha'amau te mau fa'ehau i te PTPA noa atu te fifi o te fenua ma te 'ore e fa'anaho i te tahi fa'anahora'a pāpū. Terā rā, te tā'āto'ara'a o Pōrīnetia terā e parauhia ra. E mana rahi tō te ha'amaura'a o te mau fa'anahora'a pārorura'a " i roto i te areā e 2 000 mētera 'āfata " nō te ha'apa'o i te " huru o te reva, te rarara'a ireire, te ihi tumu o te fenua, te mau natira'a rātio, 'e te mau paora'a" [1]. E ti'a ia Thiry 'ia pārahi i te hō'ē vāhi 'ā'ano, e mea iti te mau patura'a 'e e mea 'ite-'orehia e te fa'aterera'a hau.

I te pae fa'ehau, nō te rū 'e te 'ite-'orera'a i te maorora'a o te PTPA e mara'a tāmāu noa te mau hina'aro, i ni'a atu i te hi'opo'ara'a mātāmua. I te pae o te mau mana tīvira, 'aita te 'erera'a o te tāniuniura'a fenua i Pōrīnetia, i reira te parau nō ni'a i te fenua e fa'a'ohipa ai i te raura'a fa'aterera'a ture rahi (hou te ti'ara'a 'aore rā, te ti'ara'a 'ia fa'a'ohipa ; te fatura'a tei fa'aturehia e te Ture Tīvira), e fa'ati'a i te pāhonora'a 'oi'oi 'e pāpū i te feiā rahu o te PTPA. I muri i te ho'ora'a mātāmua i te matahiti 1965, 'ua fa'ati'a te mau fa'atere o te nu'u i tā rātou mau hape nā roto i te mau hape a te mau mana tīvira: "Tē fa'a'ite nei te mau pāto'ira'a i fa'atupuhia e te mau fa'auera'a nō te matahiti 1878 'e te matahiti 1880 i te 'erera'a i te 'ite o tā tātou e fāri'i nei i te tahi mau taime nō ni'a i te huru tupura'a mau o te ture Hau atu ā, te fenua nō Pōrīnetia, e rave rahi o te reira, tei roto ia i te hō'ē huru tupura'a nō te fatu 'āmui" [2]. Te 'ānoira'a i te mana'o o te ti'ara'a 'ia fa'a'ohipa i te reira e te mau tao'a faufa'a 'aore rā te mau ti'ara'a o te 'utuāfare, o te 'ore e ta'a-pinepinehia 'ia au i te mana'o o te ture tīvira. Te tahi atu ā, tē vai ra te hō'ē huru fa'a'inora'a i ni'a i te mau ta'ata e te mau fa'anahora'a o te hō'ē tuha'a fenua 'aita i maoro a'e nei, o te turu rā i te fa'a'ohipara'a i te mau fa'aterera'a faufa'a roa (te anira'a) e te hō'ē huru fa'a'oromai i ni'a i te mau 'ohipa 'ōpanihia e te ture. Tē vai ra te mau 'ohipa mātāmua nō te tāmā i te fenua e te mau 'ohipa patura'a i mua i te mau fa'anahora'a o te fenua.

'Ua ha'amata te 'iritira'a i te hō'ē 'āma'a CIAS nō te mau 'ohipa fenua ee fa'anahora'a, i te 6 nō feppure 1963, i te 15 nō māti. Tē rave nei e pae tāne i te 'ohipa i Pape'ete nō te mā'iti i te fenua, tei arata'ihia e te ra'atira fa'ehau Guillerez. I tō te nu'u nene'ira'a i te hō'ē tumu parau mātāmua nō ni'a i te PTPA i te hopea o te tau ve'ave'a o te matahiti 1964, 'ua 'oa'oa roa rātou i te mea e 'ua "fātata roa te ho'ora'a 'e te ho'ora'a i te fenua i te oti" [3]. Te parau mau, 'aita i oti i te matahiti 1964 e 'ua hau atu i te vaira'a o te PTPA i te fāito matahiti tā te nu'u fa'ehau i mana'o a'e. I te matahiti 1967, 'ua fāri'i te hō'ē tere hi'opo'ara'a o tei fa'ahiti i te "mahana faufa'a roa o te matahiti 1970" e, " 'ua riro te pāpū-'orera'a nō ni'a i te orara'a a muri a'e o te mau vāhi, 'ei fifi rahi nō te tahi

fa'anhora'a māramarama". Tē parau fa'ahou ra te parau fa'ata'a e : "E'ita tātou e tāpe'a i te mau ha'amaura'a 'aore rā i tōna fa'anhora'a mai te peu ē e'ita te PTPA e vai maoro a'e." E nehenehe te mau fa'anhora'a e tupu fa'ahou mai te peu ē e ti'a iāna 'ia ora i rāpae atu^[4]. I te 'Āpo'ora'a nō te pūrurura'a i te 16 nō Tiurai 1964, 'ua mana'o 'o Pompidou i te hō'ē fa'a'ohipara'a poto noa i te taime a ha'amauhia ai te fenua e tītauhia nō te patu i te mau fare o te PTPA e toru matahiti nā mua atu: "I te pae hopea, e fa'atupu teie 'ohipa i te hō'ē fifi i tō tātou mau tuha'a fenua nō Pātitifā, nō te mea e topa 'oi'oi noa rave rahi 'ohipa i muri a'e e 2 'aore rā e 3 matahiti"^[5]. Te parau mau, 'ua maoro teie parau nō ni'a i te fenua i te tā'āto'ara'a o te orara'a o te PTPA, hau atu i te mea i mana'ohia. E fa'atupu noa ā te reira i te fifi i muri a'e i tōna vāvāhira'a, ē tae noa atu i teie mahana.

E pae r?ve'a n? te f?ri'i i te fenua: te fa'aru'era'a, te ho'ora'a, te ho'ora'a ma te auhoara'a, te t?rahura'a 'e te tauira'a

'Ia au i te mau vāhi 'e te mau fa'a'ohipara'a, e tauihia te mau fa'aterera'a nō te fa'a'ohipara'a i te fenua 'e te mau mana'o poritita. 'Ei hi'ora'a, i Tahiti, 'ua vaiiho 'o Thiry i te "fa'a'ohipara'a rahi" i te harura'a fenua, o tāna ho'i i rave i Hao. Nō te tauira'a o te mau hina'aro, te 'ite-'orera'a mātāmua nō ni'a i te 'ohipa fenua, 'e te māmūra'a o te puta tāniuniura'a fenua (tei fa'anhohia mai te matahiti 1862 mai ā), 'ua tau i te nu'u fa'ehau nā roto i te fa'a'ohipara'a e rave rahi huru rāve'a, noa atu ē 'ua tītauhia 'ia ha'amau i te hō'ē 'ohipa i muri iho i te taime a ravehia ai te mā'itira'a. E riro mai te reira 'ei mea tāmāu 'ore. E 5 huru fa'a'ohipara'a i te fenua o tā tātou e 'ite ra:

1. Te hōro'ara'a tāmoni 'ore i te mau fenua nō te Hau. Teie 'ia te hoho'a nō nā motu nō Moruroa 'e nō Fangataufa, e te mau fa'auera'a i ravehia i te 4 nō 'Ātete 1964 'ia au i te mau fa'auera'a a te AF ['Āpo'ora'a hau Fenua]". I muri iho, 'ua 'aufauhia te taiete nō Tahiti, o tei fāri'i i te hō'ē parau fa'au i ni'a i te roara'a e 99 matahiti. E hōro'a-nohia te mau fenua motu nō te mau nu'u. E 2 tuha'a fenua e 0.6 tā i te uāhu 'e i Fare 'Utē, 'e e 2 tuha'a fenua a te hau i Hao.
2. Te harura'a fenua nō te taura'a manureva nō Hao " 'ei faufa'a huira'atira". 'Ua ravehia teie huru ravera'a nā roto i te hō'ē fa'auera'a i te 31 nō Tenuare 1964, nō ni'a i te rahira'a 13 tā. "Tē parau nei te nu'u fa'ehau ē e'ere te taura'a manureva nō te mau fa'ehau noa, nō te huira'atira ato'a rā nō te mea tē fa'atumu nei mātou i ni'a i te fa'ahotura'a rahi o te fāri'ira'a rātere nō te ha'apāpū i te fa'anava'ira'a faufa'a nō Pōrīnetia nō a muri a'e". 'Aita te ho'ora'a i te fāito 1 farāne i te mētera tuea (hau i te 100 farāne nō te hō'ē mētera tuea i Fare Ute) i fa'atupu i te pāto'ira'a^[6].
3. Te mau ho'ora'a auhoa, e 99 tā fenua i Tahiti.

4. Te tārahura'a fenua i te fāito 133 tā, i Hao (127 tā, parau fa'aaui tei fa'aotihia e 30 matahiti i te hō'ē fāito fātata i te fāito e 8% o te moni), i Tahiti (e 4 tā nō te nohora'a, fa'aaui nō te roara'a e 9 matahiti i te fāito e 5% o te moni o te fenua) 'e i te mau vāhi nā te hiti (e 2 tā, 1.20 farāne te mētera tua i te matahiti, 'oia ho'i 0.07 farāne 'āpī), i reira te mau tāpū fenua iti e faufa'a ai nā te mau vāhi 'ātahataha (i te mau fenua motu iho ā rā).
5. I te pae hopea, tē fa'aite ato'a ra te pū i muri nō Tahiti i te fa'a'ohipara'a pinepine o te tahi atu raverā'a : te taurā'a i rotopū i te Hau 'e te Hau fenua.

E tufahia teie mau rāve'a ta'a'ē 'ia au i te tuha'a fenua, i reira ho'i e'ere hō'ē ā mana'o fa'a'ohipara'a.

Te Pū i muri i Tahiti : mai te hō'ē fare tāpe'ara'a (1964) e tae atu i te hō'ē fare nohora'a (1970)

I Tahiti, 'ua riro te ha'amaura'a o te PTPA 'ei rāve'a nō te fa'a'āfaro i te hō'ē 'aimārora'a fenua i rotopū i te Nu'u fa'ehau 'e te Hau fenua, o tei ha'amata i te matahiti 1959. E nehenehe ia te taurā'a o te mau fare fa'ehau o te 'oire pū e te tahi mau fenua pīha'i te taurā'a manureva, e tupu. 'Ua fa'aaui te TTTM i te parau nō te CIAS, ma te ha'amata'u i te hō'ē " rāve'a ha'apararera'a vitiviti " nō te mea ē, 'aita e ti'a 'ia fa'atupu i te hō'ē fa'aaui auhoa nā mua a'e i te 14 nō tetepa 1963 [7]. E'ita tā te Hau e nehenehe e fa'a'ore i te reira ma te ti'amā, 'e 'aita te mau FN e fāri'i ra.

Nā roto i te fa'a'ohipara'a i te mau rāve'a ato'a nō te fa'a'ohipa i te fenua, e fāri'i te PTPA i te fenua i pīha'i iho i te uāhu, te taurā'a manureva, 'e te mau nohora'a :

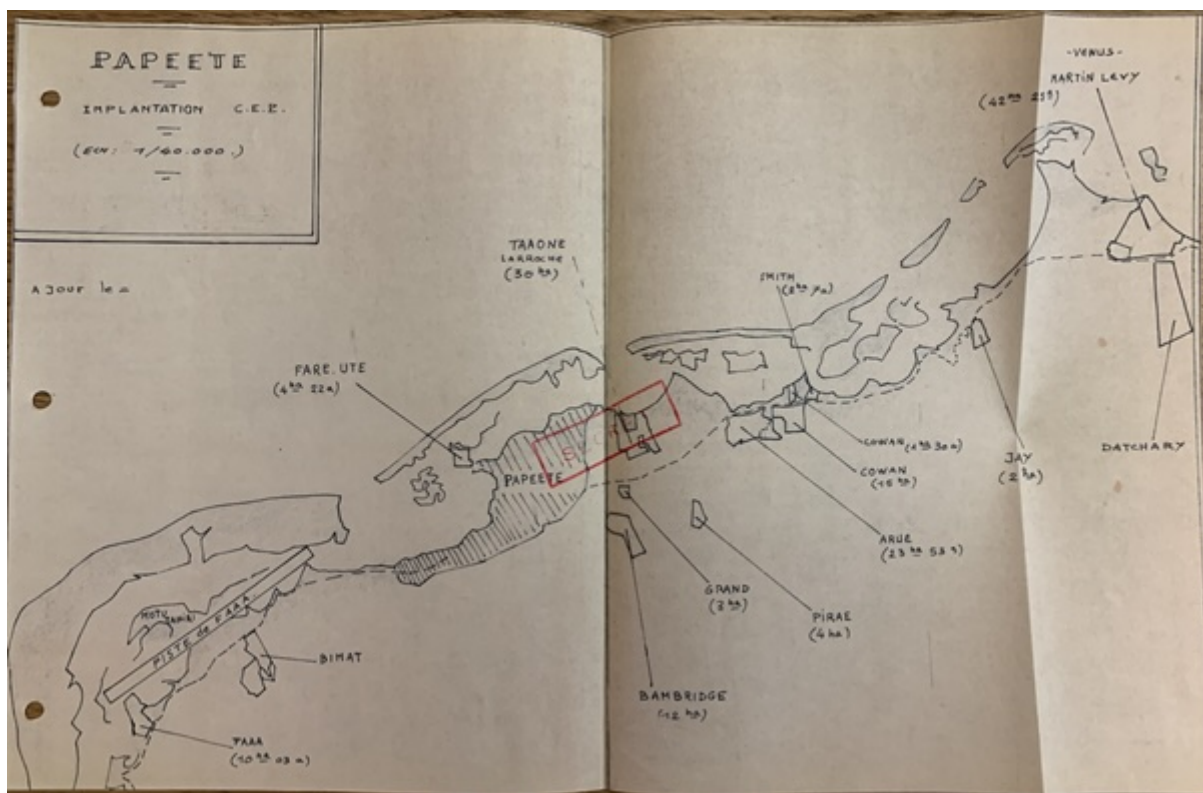
- Te fa'afāna'ora'a i te reira i te matahiti 1966 i 'Ārue, e 2.2 tā i te 'oire nō Cowan, fenua a te Hau fenua, 'e i Fa'a'ā, nō te fāito 10 tā nō roto mai i te Fa'aterera'a hau no te mau Patura'a, nō ni'a i te mau tāra'a i ravehia nō te taurā'a manureva.

- I Fa'a'ā, i reira te PTPA e fāna'o ai 10 tā nō roto mai i te Hau fenua nō te ha'amaui i te PR 190 i te hiti o te taurā'a manureva tīvira, 'ei monora'a i te mau fare nō Bruat (i reira te fa'aterera'a Hau nō Pōrīnetia farāni e vai ra i teie nei).

- I roto i te mau ho'ora'a nō te pūhāpara'a fa'ehau, e 4.5 tā i Fare 'Ūtē 'e e 27 tā i te fenua Vernaudon i 'Ārue. Nō te PF i Ta'aone, e 22 tā tei ho'ohia i ni'a i te fenua nō Laroche (Pīra'e), 'oia ho'i e 7.6 mirioni farāne, e piti ta'ata tei 'aufauhia i te ava'e 'ēperēra 1964. E hōro'a te PTPA i te hō'ē tuha'a (6 tā) i te Hau fenua (o tei patu i te fare ha'apī'ira'a Taaone i reira), o te horoa 'ei taurā'a e piti tuha'a fenua e 4 'e e 2 tā. Terā rā, tē vai ato'a ra te hō'ē ho'ora'a 1 tā i Fa'a'ā mai roto mai i te hō'ē ta'ata. I Māhina, 'ua ho'o mai te Hau nā te Pārurura'a, fātata e 20 tā i te tuha'a nō Super Māhina, nō te PHF 815, 'e e 32 tā i Māhina i raro i te 'āva'e tiunu 1964 ho'ohia i te fāito e 3

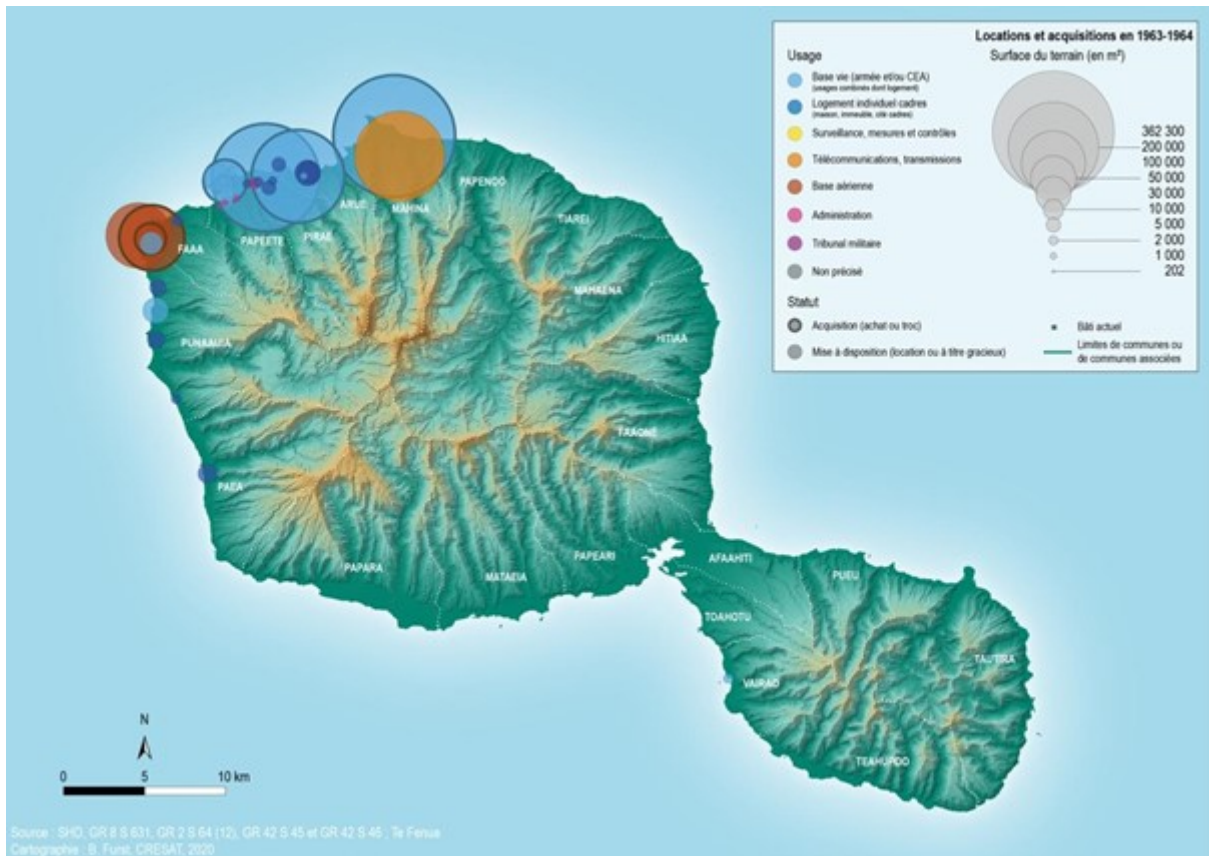
mirioni farāne, i reira te mau rāve'a PIA e patuhia ai.

Hau atu ā, mai te matahiti 1964, i te taime a ha'amata noa ai te mau patura'a i Moruroa, 'ua tauira roa te mana o te mau nu'u i te huru o te anoa o te 'oire nō Tahiti :

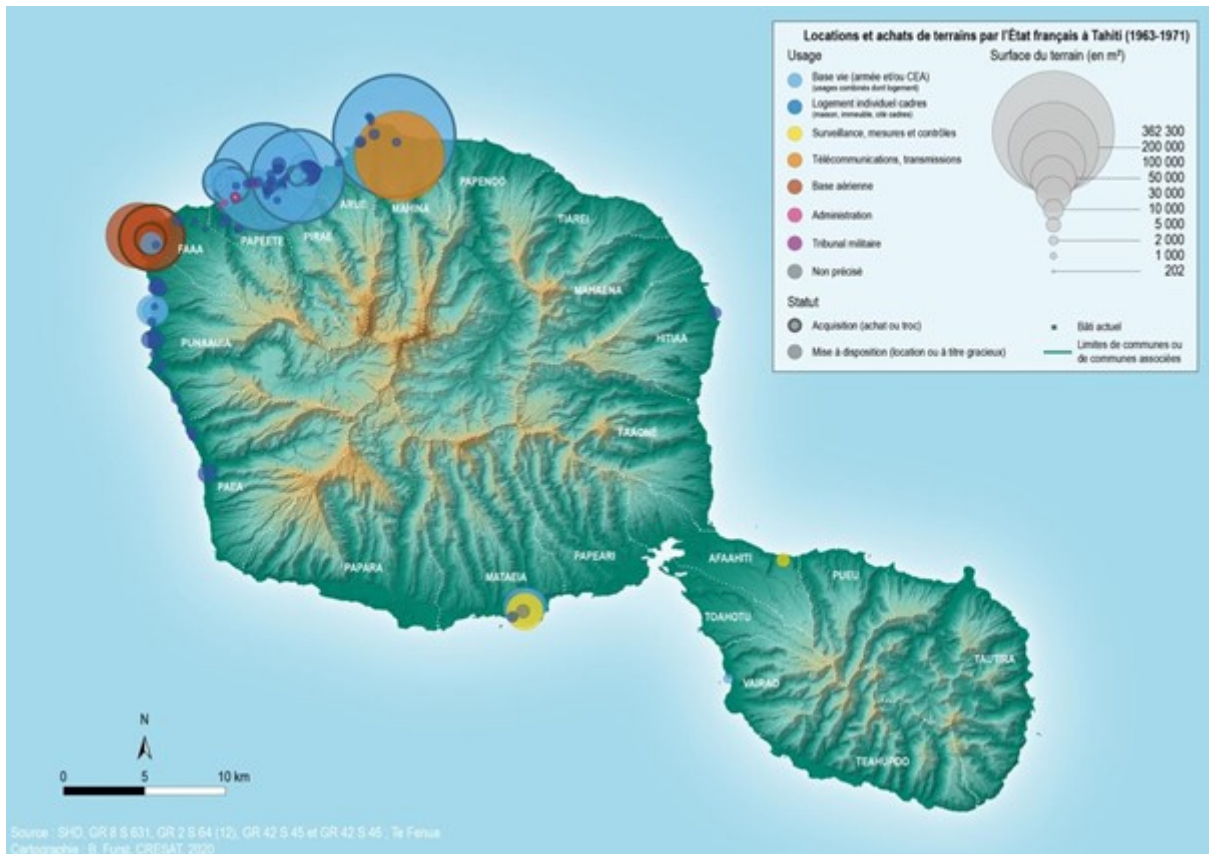
Te mau fenua i haruhia e te mau nu'u Mai Fa'a'a? e tae atu i Mahina, MAE 1809 INVA 312, " Te '?puara'a rahi o te PTPA ", i te 15 n? feppure 1964.

I Tahiti, tē fāna'o nei te mau nu'u i te hōpoi'a faufa'a i te pae tōtiare, fa'anava'ira'a faufa'a 'e i te pae tāpa'o ta'a'ē, mai Mahina e tae atu i Fa'a'ā:

'Ua riro te tārahura'a i te mau fare, 'ohipa mana'o-'orehia nō te feiā fa'atere 'ei pāhonora'a nō te mara'ara'a o te moni o te feiā rave 'ohipa 'e nō te hi'opo'a-fa'ahoura'a o te mau ti'ara'a 'utuāfare nō te fāna'ora'a i te fare, o te fa'ati'a i te mau ra'atira fa'ehau 'ia haere mai e te vahine 'e te mau tamari'i. 'Ua tāmāu noa teie mau tārahura'a, 'ōpuahia i te matahiti 1966 'ei pāhonora'a tau poto noa " nō te mono i te 'erera'a tau poto ", i te mara'a e tae roa atu i te 'ōmuara'a matahiti 1970, i te taimē a mara'a ai te 'ohipa nā roto i te mau tāmātara'a nā roto i te aore [8].

Noa atu te mau fa'aineinera'a i ravehia i te matahiti 1963, 'ua fa'atupu teie mau ho'ora'a e te mau tārahura'a ato'a i te mara'ara'a rahi o te mau tārifā : "E nehenehe tātou e mana'o ē e 3 'aore rā e 4 te fāito mara'ara'a o te ho'ora'a fenua i te matahiti 1965 'ia fa'aauhia i te matahiti 1963" [9]. 'E tē vai ra nā rāpae i te vāhi i pīha'i i te mau patura'a utara'a, te uāhu 'e te taura'a manureva, i reira te vāhi i patuhia ai. I te roara'a o te tau, 'ua parare te vaira'a o te PTPA i te pae tō'o'a o te rā iho ā rā, nō te mau fare 'una pae miti i Puna'auia 'e i Paea ato'a. Tē patu nei te mau fatu fenua i te fare 'ia nehenehe te mau ti'a nō te TIA 'e te mau mata'i 'ia tārahu atu i te reira :

I Hao, te r? e te 'ohipa i tupu: 'ua fa'a'faro taerehia te mau harura'a 'e te mau t'rahura'a

I te āva'e novema 1962, 'aita tō Thiry mana'o nō ni'a i te huru fa'a'ohipara'a i te pū nō Hao i pāpū. Tē fa'ata'a ra 'oia i te hō'ē vāhi « i te pae apato'erau nō 'Otepa i rotopū i teie 'oire 'e te ava ». Mau hina'aro i fa'a'itehia ma te 'ite-'orera'a i te fa'anahora'a o te fenua: « Uira'a 'ia hi'opo'a : te fatura'a i ni'a i teie tuha'a o te a'au, te fāito faufa'a, te fa'anahora'a 'ia fāna'o te mau nu'u fa'ehau nā roto i te hōro'ara'a 'aore rā, te ho'ora'a ». Te mana faufa'a roa a'e i ni'a i te fenua, o te taura'a manureva ia, 'aita te tārahura'a e nava'i ra, noa atu nō te hō'ē tau maoro, 'e te ti'aturi noa nei 'o Thiry i te « aufaura'a 'āmui » e te Hau Fenua ^[10], 'oia tei hina'aro e fa'aea i te fa'a'ohipa i te pahī rere moni rahi ^[11]. I te āva'e Tenuare 1963, 'ua ani 'oia i te Fa'aterera'a hau nō te Ara Moana : « I muri iho, e ani ato'a vau 'ia horoa 'outou i te hō'ē tuha'a fenua i ni'a i te motu nō Hao 'f»na'o atu te mau Nu'u fa'ehau nō te patu i te hō'ē taura'a manureva. 'Aita ta'u e nehenehe ra e rave i teie nei, nō te mea 'aita ā ta'u mau fa'anahora'a i pāpū » ^[12]. E'ita tāna e nehenehe e fa'ahoho'a i te fa'anahora'a i Moruroa 'e i Fangataufa nō teie motu orahia e te ta'ata, e rave rahi fatu fenua, tei purara noa nā Pōrīnetia tā'āto'a. Terā rā, 'ua tāmāu noa 'oia i te ha'amata'ura'a i tiurai 1963: « Mai te mea ē 'aita e nehenehe e fa'aa auhoa e te feiā fatu, e fa'aotihia te harura'a nō te mau 'ohipa fa'ehau rū » ^[13].

E ha'avitihia te fa'aura'a, nō te hō'ē harura'a fenua nō te rūra'a o te 'ohipa. I te 'āva'e Tenuare 1964, 'ua ti'a 'o Thiry 'e te 'Ātimarara Cabanier, ra'atira o te nu'u moana, i mua ia Messmer, o tei tere mai nō te hi'opo'a i te nu'ura'a o te 'ohipa i 'ō nei. Nō te taere, 'ua fāri'i te fa'atere hau e fa'atopa i te moni ho'ora'a : « Tē ha'amatahia ra te harura'a fenua i Hao. E hi'opo'ahia te mau tārifā : E hōro'a te Fa'aterera'a e 6 mirioni farāne Pātitifā, te feiā 'aravihi pīha'i i te Tiripuna 16 mirioni farāne, 'e e ani te feiā fatu i te tahi tino moni i te fāito 105 mirioni farāne. E fāri'i te Fa'atere hau nō te mau nu'u fa'ehau i te hō'ē 'aufaura'a fātata e 20 mirioni Farāne Pātitifā » [14]. Tē fa'ataa ra te fa'auera'a nō te harura'a fenua o te 31 nō Tenuare 1964 nō te rahira'a e 23 fenua, i te fāito e 20 mirioni [15]. Hō'ē ana'e o teie mau fenua i noa'a mai nā roto i te harura'a, tei hau atu i te mirioni farāne, 'oia ho'i 129 tā 'ā'ano. Tē toe ra 'ia 'itehia te feiā fāna'o ato'a ! Hō'ē ahuru ma maha mirioni tei hōro'a 'oi'oihia i te feiā fatu nō nā fenua e 17, terā rā, tē toe ra « te fāna'ora'a nō ni'a i nā fenua hope'a e ono » e ti'a 'ia tātarahia nō te mau « mau papara'a tupuna fifi roa e 'aore rā, nō te mau ha'avāra'a i rotopū i te mau fatu fenua. »

Te tārahura'a fenua i Hao, 138 tā 'ā'ano i tātuha'ahia 'ei 31 tāpū fenua [16]. I te hō'ē pae, i te pae apatoerau nō Otepa, tē vai ra te fenua e tītauhia nō te patura'a i te pū nu'u manureva 'e moana 'e te pū orara'a fa'ehau. I te pae apatoa o te 'oire iti, te pū nō te mau rāve'a 'aravihi 'āpī a te TIA, tei fa'arahihia e te vāhi i pī'ihia La Sablière tei riro mai 'ei vāhi ha'apu'era'a 'iri'iri 'e 'āuri huru rau. E nae'a te rahira'a i te fāito 1 e tae atu e 4 tā, 'e tē fa'atupu nei teie tātuha'ara'a i te mau fifi fa'a'āfaro-'orehia i te tau poto. Tē ti'aturi nei te DirCEN i te fa'aterera'a fenua nō te tāpa'o i te feiā fatu. Tē mana'o nei te ta'ata fa'atere nō Tuamotu-Ma'areva « nā te ta'ata e rave ra i te 'ohipa pūhā e fāna'o ti'a atu i te moni maoti rā i te rave i te pūhā... 'ua ti'a iāna 'ia tātuha'a mai tāna i rave nō te mau moni pūhā »

Mai te 'ōmuara'a matahiti 1964, 'ua fa'ata'ahia te roara'a o te mau fa'aura'a i te fāito e 30 matahiti, 'e 'ua fa'ata'ahia te mau tārifā tā'āva'e i ni'a i te tārifā o te pūhā. Terā rā, mai te 'āfara'a o te matahiti 1966, e ono matahiti te maoro o te mau fa'aura'a 'e e mea mau te tārifā [17]. E au ra ē, e mea faufa'a roa te mau 'aufaura'a : Tē fa'afāna'o nei, te mau tārahura'a, 'oia ho'i i te rahira'a hō'ē i ni'a i te 'ahuru o te fenua, i te feiā fatu ato'a, hō'ē ā fāito moni i terā i noa'a mai nā roto i te ho'ora'a pūhā nō te motu tā'āto'a. Terā rā, 'ua ha'apa'o 'ore te tahi pupu o te feiā fatu fenua i te ani i tā rātou tuha'a o te tātuha'ara'a 'e 'aita te puta tāniuniura'a fenua i oti. E rave rahi feiā pāto'i tei hina'aro e tōmite i te fenua Takaro, e 2 tā, i pīha'i iho i te ava nō Kaki, tei fa'ata'ahia 'ei vāhi ha'apu'era'a tōpita i tāniuniu-'orehia [18] ... Te tahi mau fenua fatuhia e te Hau, tei horo'a-noahia i te mau nu'u, o te ti'a ra 'ei faufa'a unuma o te tahi a'e fatu. Tē fa'ahapa nei te feiā fa'atere o te nu'u i te mau hape i ravehia nō te māramarama-'orera'a o te fa'aterera'a fenua ara moana.

Te mau p? n? te hiti

Mai te matahiti 1963, 'ua fa'arahihia te mau vāhi e toru, 'oia ho'i te mau Vāhi pupuhira'a/te pū i mua nō Hao/te pū i muri nō Tahiti nō te pānurura'a 'e te vai-maita'ira'a. 'Oia mau, 'ua fātata e piti ahuru rahira'a motu 'e fenua motu « tei tātuha'ahia nā Pōrīnetia tā'āto'a mai Hiva 'Oa i te pae Apato'erai i te ta'amotu nō Mātuita e tae atu i Rapa, i te pae Apato'a roa o te mau motu nō Tuha'a Pae " [19]. Teie te huru o te mana o te PTPA i ni'a i te fenua Pōrīnetia tā'āto'a, i rāpae i te mau vāhi pupuhira'a :

E mea 'ā'ano roa te vāhi e fa'aterehia ra, terā rā, e mea fifi roa 'ia ha'apa'o atu nō te 'erera'a i te mau rāve'a utara'a.

'Aita te pahī e nava'i ra nō tōna ho'i taere (10 mairi) 'e tōna ti'ara'a 'ia tere 'ia au i te huru o te reva :

e nehenehe te hō'ē pahi e tāpe'a tau mahana i te pae tua o te tahi motu hou a nehenehe ai e fa'atere i te hō'ē pahī uta tauiha'a. 'Aita te manureva tautau Super Frelon, tei fa'a'ohipahia nō te "fa'aorara'a 'e nō te utara'a o te mau upo'o mātini paora'a", e vata ra nō te mau fenua ato'a. I te pae hope'a, e tītau te manureva i te patura'a i te taura'a i te raura'a vāhi 'aita e taura'a manureva ; 'Aita te pahī rere Bermuda « i riro 'ei 'ohipa mātauhia », noa atu ē e nehenehe tāna e "ha'apa'o hau atu e 50% o te mau 'ohipa".

E fa'a'ohipahia te rahira'a o teie mau rāve'a nō te ha'apāpū i te tahi tere i te mau vāhi ato'a i te mau piti 'ahuru mahana ato'a nō te fa'arava'i i te mau rave 'ohipa 'e nō te 'atu'atu i te mātēria, ma te 'ore e tai'o i te mau fa'arevara'a ma'i rū ^[20].

Tē fa'aite ra hi'ora'a o nā pū nā te hiti e piti i te mau motu nō Ma'areva 'e nō Tuha'a Pae i te huru rau o te mau huru pārahira'a i ni'a teie vāhi 'ā'ano mau.

I Ma'areva m?, te tahi mau v?hi 'p? n? te h?? taura'a manureva mana'o-'orehia

Mā'itihia e Thiry (i muri iho, pāto'ihia e te tere Durcos nō te pū i muri (Mē-Tiunu 1962) Terā rā, te fāri'i nei 'o Ma'areva mā i te mau 'ohipa ato'a e fa'atere ra i te mau ataataara'a o te tahi pupuhira'a 'ātōmī : te mau ha'apurorora'a, te mau hi'opo'ara'a i te rarara'a, nō te ora, te tāvāhira'a fenua 'e te mitora'a reva. 'Ua fa'aterehia te 'ohipa i mua i te fa'anahora'a tāmāu o te 'ohipa. 'Ua tu'urimahia te mau parau fa'aau o te roara'a e piti e tae atu i te toru 'ahuru matahiti mai 1965 mai ā ^[21]. I te matahiti i muri iho, e tāta'i te mau tārahura'a nō te mau fa'aruru'a, te pū mitora'a reva 'e te fa'arahira'a o te pū PAPH.

I muri a'e i te hape 'o Aldébaran, 'ua 'ōpuahia i te matahiti 1966 e patu i te hō'ē taura'a i ni'a i te motu nō Totegegie, noa atu te mau fifi i tohuhia e Durcos i te matahiti 1962 nō te tāpe'a maita'i a'e i te ataataara'a o te vi'ivi'i i roto i teie ta'amotu i pīha'i noa ia Moruroa (444 tiromētera) : "E tano te tahi taura'a e 3000 mētera te roa ; e tītauhia rā 'ia fa'a'ā'ano i te reira 'e 'ia 'imi e 800 000 e tae atu i te 1 000 000 m³ (mētera 'āfata) i roto i te miti, nō te fa'a'i atu, nō te mea ho'i e mea 'ātahataha 'e taratara te afa'a nā te pae roto" ^[22]. 'Aita te uira'a i ha'apa'ohia i te tere hi'opo'ara'a a te tēnerara Crépin i Pari i te 'āva'e nō 'ātopa 1966. Nō te fa'aoti i te hōro'ara'a i te rahira'a e 77 tā fenua a te hau, 'ua ha'amatahia te tārahura'a fenua mātāmua i te hope'a matahiti 1966. Nō te tahi o teie mau fenua, mai teie nō Temauputu-Terei, 'aita teie mau tārahura'a i fa'a'āfarohia hou te 'āva'e 'ātete 1969. E taerehia te 'ohipa nō fa'anahora'a 'e te ha'amaura'a i te fāito o te moni ho'o 'e te mau fa'aho'ira'a 'ia au i te tāpūra'a i te mau tumu ha'ari. E fa'anaho te mau fa'aaura'a e 600 farāne nō te hō'ē tumu ha'ari pa'ari 'e e 300 nō te hō'ē tumu ha'ari 'āpī 'e tē fa'a'ite ra i te hō'ē ha'ape'ape'ara'a nō ni'a i te arutaimāreva – " 'Oia ho'i, e tā'ōti'ahia teie 'ohipa i te fāito iti roa a'e".

'Ei hope'a, tē fifi ra te feiā fa'atere a te hau nō te 'ite i te mau fatu fenua. 'Ua mātauhia te tahi 'o rātou : i te matahiti 1965, 'ua tu'urima te 'orometua Samuel a Ra'apoto, te peretiteni mātāmua nō te 'Ētārētia 'Evaneria nō Pōrīnetia Farāni, i te hō'ē parau fa'aau e te PTPA nō te hō'ē fenua i Rikitea. 'Ia au i te hō'ē puta tāniuniura'a fenua i nene'ihia i tītema 1955, nā reira ato'a 'o Francis a Sandford, te tāvana nō Fa'a'ā, 'oia ho'i te fa'aro'o Tatorita, nō piti fenua i Totegegie (hō'ē tā 'e 'ahuru ma hō'ē tā). I 1969, i te taime a itehia ai te mau fatu o te fenua Temaauputu-Terei, 'ua ha'amauhia te hō'ē ture 'ia au i te hō'ē parau hi'opo'ahia e te fa'atere o te pū tāniuniura'a fenua nō Pape'ete i te matahiti 1967. Te hō'ē o rātou iho tei mā'itihia 'ei ti'a, te hō'ē ia mūto'i nō Pape'ete, o te nehenehe i teie neira'a ra e ha'amata i te tufa i te moni tārahu fātata i te fāito e 500 farāne 'āpī.

E vai noa ā te mau parau fa'aau mono i te 'ohipa ti'a 'ore, fa'aotihia nō te roara'a e 6 matahiti te maoro: " E tiamāra'a tā te Fa'aterera'a a te nu'u noa e fāna'o ra nō te fa'ahapa i terā 'ohipa i nā matahiti mātāmua e ono, 'ia ravehia rā te hō'ē fa'arara'a e 6 'āva'e i mua atu, [...] e e ti'a iāna 'ia patu i te mau fare mai tāna e mana'o ra 'e 'ia rave i te mau fa'anahora'a ato'a (te mau purōmu, te mau tahera'a pape 'e te vai atu ra) e tītauhia ma te fa'ahepo 'ore i te hopea o te parau fa'aau 'ia fa'aho'i i te fenua mai tōna ra huru i te ha'amatarā'a.

'Ia au i te fa'aterera'a a te nu'u, 'ua tano te itira'a o te moni ho'o fa'ata'ahia nā roto i te fa'aotira'a a te fenua, " nō te mea ho'i ē, i te hope'a, e fāna'o te mau fatu fenua i te ti'ara'a fatu nō te mau fare i patuhia e te fa'aterera'a i ni'a iho i te fenua", te fa'aineinera'a i te mau fa'a'ohipa-fa'ahoura'a ato'a [23].

Rapa

I te matahiti 1967 iho ā rā, 'ua patuhia te hō'ē pū mitorā'a reva 'e hi'opo'ara'a rarara'a i ni'a i te motu i apatoa roa a'e 'o Pōrīnetia. Terā rā, 'ua fa'a'ite te fa'aterera'a hau fenua i 1971, aita ā te tāniuniura'a fenua i ravehia 'e " e'ita e nehenehe e ravehia i mua i te ārea e 5 matahiti ". I muri a'e i tō rātou hi'opo'ara'a i te Tōmite i roto i te Puta Mau nō Pōrīnetia farāni mai te matahiti 1884 mai ā, aita te mau piha i nehenehe e rave i te mau ha'apāpūra'a nō ni'a i te fatura'a mau, o te mau Tōmite te mau ha'apāpūra'a i ha'amauhia i te taime a tītauhia ai te tāpa'ora'a. Te rāve'a hope'a : te parau ha'apāpū i te fāna'ora'a.

E ti'a i te tītorotorora'a huirā'atira, 'ia au i te rurura'a a " te mau ruhiruhiā, te feiā mana 'e te huirā'atira", 'ia fa'ati'a i te 'itera'a i te tumu 'e i te mau ti'ara'a mana nō ni'a i te fatura'a o te mau fenua i tārauhia. 'Ia 'ore e manu'ia, mai tei tupa i Rapa, i 'ō ho'i 'aita te tāpa'ora'a fenua i oti 'aore rā aita roa atu i ha'amatahia i te omuara'a o te PTPA e fa'ati'a ra i te tāniuniura'a fenua, e fa'a'ite te Hau i te mau fatura'a o te feiā fāna'o tei ti'a nō te " ture nō nā matahiti e toru dhuru ". I

te matahiti 1971, 'ua tītauhia te PTPA 'ia 'aufau i te moni 'āva'e nō te fenua i pārahihia mai 1967 mai ā ^[24]. 'Ua riro te ti'ara'a poritita a te 'iriti ture Teariki 'ei tumu nō teie hope'a 'ia au i te piha mā'imira'a a te tavana rahi ^[25].

I te pae hope'a, 'ua ho'ohia te fenua i te fāito e 5% o te mau ha'amāu'ara'a nō te PTPA mai te matahiti 1963 e tae atu i 1968. 'O Hao 'e 'o Pape'ete te tuha'a rahi roa a'e o teie ha'amāu'ara'a (3,5%). Terā rā, i te hope'a, e mea iti roa te fāito o te 'ohipa fenua 'ia fa'aauhia i te mau ha'amāu'ara'a nō te patura'a i te mau patura'a nō te 'ohipa rerera'a (17,5%), nō te 'ohipa nā ni'a i te moana (25%) 'e nā ni'a i te fenua (43%) ^[26].

Ha'apotorā'a parau

La question foncière est traitée dans l'improvisation par les militaires qui créent le CEP, sans dessein d'ensemble. C'est pourtant toute la Polynésie qui est concernée. L'implantation des installations de sûreté créé une emprise considérable. Les régimes d'occupation des terrains sont modulés par des considérations politiques, en fonction des sites et des usages. Ils mobilisent 5 types de procédures : cession gratuite au domaine public de l'État ; expropriation « pour cause d'utilité publique » ; achats amiables ; location ; troc. Dans certaines îles, comme à Hao, le démantèlement commence avant que ne soit réglé certaines de ces procédures, contestées par les ayants-droits.

Puna o te parau

Non disponibles

Tapura puta tai'ora'a

'O Renaud Meltz 'e 'o Alexis Vrignon (fa'atere), Te mau pāura i Pōrīnetia. Te mau tāmatarā'a 'ātōmī Farāni i te moana Patitifa. Vendémiaire, 2022, 'O Renaud Meltz, "Te miti, te fenua 'e te ra'i: nō te hō'ē 'ā'amu nō te mau tāmatarā'a 'ātōmī Farāni i Pōrīnetia", Hervé Arbousset, Te mau fa'aho'ira'a nō te feiā i ro'ohia i te 'ati e te mau tāmatarā'a 'ātōmī Farāni, Mare & Martin, 2021, 'api. 15-44.

Rohiparau /Taparau/ Fatu parau

[Renaud Meltz](#)

Fa'atere nō te nene'ira'a

Parau papa'i ha'apapu

1. SHD, GR 42 S 45, puta iti a te Tāpa'o Pae Labat, 'ātete 1970, 'api. 14.
2. SHD, GR 9 R 890, « Parau tuatāpapa nō ni'a i te PTPA. Te mau rāve'a nō te patura'a i te mau rāve'a a te hau », Ti'a hi'opo'a rahi nō te nu'u moana Emery 'e nō te nu'u Bidon, i te 23 nō 'ātopa 1965, 'api. 5.
3. Tāpena pahī Chauvois, « Te mau tāmatarā'a 'ātōmī Farāni i Pātitifā », Hi'opo'ara'a i te pārurura'a o te fenua nō te 'āva'e 'ātete-tetepa 1964.
4. SHD, GR 9 R 890, Parau tuatāpapa nō ni'a i te PTPA, i te 23 nō 'ātopa 1965, 'api. 6 'e 12.
5. SHD, GR 1 R 212, Te mau fa'ehau nō te mau nu'u, i te 13 nō 'atete 1963, e fa'ahiti fa'ahou ra i te RIM o te 30 nō tiurai.
6. SHD, GR 9 R 890-8, « Te mau rāve'a nō te patura'a i te mau rāve'a a te hau », i te 28 nō feppure 1966, 'api. 18.
7. SHD, GR 9 R 890, Parau tuatāpapa a Bidon fa'ahitihia, i te 23 nō 'ātopa 1965, 'api. 18.
8. SHD, GR 13 R 170, natihia e te tahi rata « te fa'a'itera'a i te mau fifi o te huirā'atira e ti'a 'ia hi'opo'a-rūhia » i te 19 nō Novema 1962, 'ei papa « te tahi mau ha'amāramaramara'a i noa'a mai e te tere hi'opo'a o te 'āva'e tiunu ».
9. SHD, GR 13 R 170, Te mau parau ha'amana'o tei ravehia i Tahiti i te 15-16 nō Tenuare 1964 i rotopū i te mau fa'atere hau o te mau nu'u 'e o te mā'imira'a, te mau fa'atere o te PTA, te fa'atere o te nu'u moana, te tēnerara Thiry, 'api. 8.
10. SHD, 8 S 631.
11. SPAA, 146 W 48, "Tāpura o te mau fenua i tārahuhia e te PTPA", 1970.
12. SHD, GR 42 S 45, puta na'ina'i Labat, 'api. 70.
13. SHD, GR 9 S 93, EMA, Tōmite nō te mau rāve'a e te mau rāve'a hāmanira'a , « Fa'anahora'a o te mau Fare Rata nā te hiti », 9 nō tetepa 1966, 'api. 2.
14. SHD, GR 42 S 46, SHD, GR 8 S 631 'e SPAA, 146 W 48.
15. SHD, 13 R 132, parau tuatāpapa a te tāpa'o pae Durcos.
16. SHD, GR 9 R 890, Parau tuatāpapa a Emery 'e a Bidon, i te 23 nō 'atopa 1965, 'api. 18.

18. SPAA, 48 W 1789, raura'a parau 'e rata nō te matahiti 1970 ē tae atu i 1971.
19. SHD, GR 9 S 93, " 'Ohipa fa'aauhia e nehenehe e mana'o e nā piha 'ohipa o te PTPA nō te tau 1967/68", tāpura o te mau ha'amāu'ara'a nō te matahiti 1963-1968.